

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-28>

УДК 373.3.091.4Стельмахович

Чикалова Т.Г.

Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ М. СТЕЛЬМАХОВИЧА У СВІТЛІ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Упровадження Концепції Нова українська школа передбачає пошук ефективних шляхів виховання молодших школярів. Це зумовлює необхідність звернення до традиційної культури виховання українського народу. У зв'язку з цим на увагу заслуговує науково-педагогічна спадщина М.Г. Стельмаховича. У статті проаналізовано ідеї науковця щодо виховного потенціалу народно-педагогічної культури, її значення у роботі вчителя початкової школи. Розглянуто цінність ідей вченого у світлі завдань сучасної початкової школи. З'ясовано, що народно-педагогічний досвід виховання актуальний, прикрашає педагогічну діяльність вчителя, його використання є запорукою формування свідомих громадян нашої держави.

Ключові слова: початкова школа, етнопедагогіка, народна педагогіка, Нова українська школа, молодші школярі, вчитель початкової школи, науково-педагогічна спадщина, народно-педагогічний досвід.

Chykalova Tetyana

КНЕЕ «Kherson Academy of Countinuing»

PEDAGOGICAL IDEAS OF M. STELMAKHOVICH IN THE LIGHT OF MODERN PRIMARY SCHOOL

Summary. Reform of the education system in Ukraine, in particular, the implementation of the New Ukrainian School concept, means the solution of many problems, including the search for effective ways to educate primary school students. This raises the need to turn to the traditional culture of education of the Ukrainian people and the experience of national pedagogy, since the values of the national pedagogical culture are rightly considered the basis for the spiritual development of the individual. In this regard, special attention should be paid to the scientific and pedagogical heritage of the famous domestic scientist, researcher of folk pedagogy, author of the Ukrainian ethnopedagogy, Miroslav Ignatyevich Stelmakhovich. The article analyzes the pedagogical ideas and views of the Ukrainian scientist on the educational potential of the national and pedagogical culture, its importance in the work of the primary school teacher. The urgency and value of the ideas of the scientist, put forward by him 50 years ago, in the light of the problems of modern primary school are considered. The author focuses on the consonance of some of the ideas of Myroslav Stelmakhovich with the components of the formula of the New Ukrainian School, including: child-centrism, orientation to universal values, upbringing of a conscious citizen, upbringing of Ukrainian identity, continuity between preschool and primary education, recognition of health as the highest value, pedagogy of partnership between the teacher, parents and students, etc. As a result of the research carried out by the author it is found out that national and pedagogical experience of education, traditions of the Ukrainian ethnopedagogy do not lose the urgency, decorate professional pedagogical activity of the teacher, their use in modern conditions is not only a source of construction of the New Ukrainian school, but also a pledge of formation of conscious citizens of our country.

Keywords: primary school, ethnopedagogy, national pedagogy, new Ukrainian school, junior schoolchildren, primary school teacher, scientific and pedagogical heritage, national and pedagogical experience, educational process.

Постановка проблеми. Відповідно до Концепції Нової української школи виховний процес є невід'ємною складовою усього освітнього процесу і повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність), а отже одним з найцінніших результатів початкової освіти в особистісному вимірі є дитина, яка усвідомлює себе громадянином/громадянкою України [1].

У процесі розв'язання означених проблем важливу роль відіграє використання традиційної культури виховання, досвіду народної педагогіки, оскільки основою духовного становлення особистості справедливо вважають цінності національної педагогічної культури. Традиції народнопедагогічної культури, органічно вплетені в освітній процес сучасної початкової школи, є запорукою

збереження національної культури та примноження духовно-морального потенціалу нації, утвердження українського духу й патріотизму, особистісної людської й національної гідності.

Окреслене зумовлює необхідність вивчення й творчого переосмислення ідей видатних педагогів. З цього погляду незаперечну цінність має педагогічний доробок видатного українського вченого, дослідника української народно-педагогічної культури, педагога Мирослава Гнатовича Стельмаховича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання актуальності педагогічного досвіду минулого неодноразово підкреслювалися науковцями, зокрема: М. Гриценком, М. Левківським, О. Сухомлинською, Г. Троцько та ін.

Педагогічний спадок М. Стельмаховича став предметом дослідження І. Вовкбой, Л. Калуської, О. Сухомлинської та ін.

Формування цілей статті. Мета статті – визначити актуальність та цінність педагогічних ідей Мирослава Стельмаховича у світлі завдань сучасної початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Найвідомішим дослідником української народної педагогіки та етнопедагогіки справедливо вважається академік АПН, доктор педагогічних наук Мирослав Гнатович Стельмахович. Наголошуючи на важливості збереження, примноження та використання народно-педагогічного досвіду, вчений зазначав, що усі видатні педагоги досягли високого наукового злету завдяки тому, що свою педагогічну творчість будували на засадах народної педагогіки, оскільки «Педагогіку творить народ, а професійні педагоги її лише аранжують» [7, с. 3]. Мирослав Стельмахович вважав, що народна педагогіка є першоджерелом наукової педагогіки, а протиставлення чи розрив між науковою та народною педагогікою шкідливі й небезпечні.

Вся педагогічна й наукова діяльність Мирослава Гнатовича будувалася на тезі, що гуманна, демократична педагогіка і школа виростають лише на ґрунті народної педагогіки. На думку науковця, ідеальний варіант педагогіки початкової школи той, що базується на інтеграції народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в цілому, передової практики навчання та виховання молодших школярів. Названа інтеграція не означає позбавлення їх самостійності чи індивідуальних рис власного вияву, бо кожна з них, наділена також належними тільки їй властивостями.

Проаналізувавши науково-педагогічні ідеї Мирослава Стельмаховича, можна зробити наступні висновки, що звернення до ідей української етнопедагогіки допоможе у розв'язанні таких важливих завдань, як: відновлення та розвиток автентичної педагогічної думки в теорії та практиці початкової школи; поєднання теоретичної, академічної, шкільної педагогіки з народною; відродження традиційної культури виховання та етнічних традицій як важливого чинника примноження морально-духовного потенціалу нації; гармонізація родинно-громадсько-шкільного виховання; утвердження українського народного духу й патріотизму, особистісної людської та національної гідності; підпорядкування навчально-виховних впливів національній вдачі української дитини, неухильному збереженню українства; вселення емоційності та життєвого оптимізму; етнічна соціалізація особистості.

Більшість з цих ідей науковця співзвучні із завданнями сучасної початкової школи. Місією початкової школи є різномісний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві [2, с. 13].

Важливим компонентом Нової української школи визначено орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм, який передбачає реалізацію на практиці відповідного принципу, а отже усе життя нової школи має бути організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії. Співзвучними сучасності є ідеї Мирослава Гнатовича, висунуті ним ще

у 1985 році, у праці «Народна педагогіка». Учений зазначав, що «Основна мета народної педагогіки навчити кожного бути людиною... Виховання починається там, де вихователь ставиться до вихованця з повагою до його особистості, а завершується тоді, коли дитина стає справжньою людиною» [4, с. 48]. Згідно наукових досліджень М. Стельмаховича вся народно-педагогічна система є глибоко гуманною, дитиноцентричною, бо визначає дитину як найвищу цінність. Ключові засади народної педагогіки, такі як: дитиноцентризм, моральне та трудове виховання, визнання здоров'я дитини найвищою цінністю – відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності, не втрачають своєї актуальності та закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь.

Особливу увагу М. Стельмахович приділяв ролі етнопедагогіки та її традицій у вирішенні проблеми виховання духовності. Дієвим способом боротьби з викривленням моральної поведінки, духовним занепадом підростаючого покоління науковець вважав залучення української етнопедагогіки в усій її різноманітності до навчально-виховного процесу дошкільних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл, підкреслюючи, що «Завдяки інтенсивному використанню етнопедагогіки, школа висуває надійний заслін бездуховності, національному нігілізму, історичному безпам'ятству. Діти виховуються спадкоємцями народних цінностей, національних традицій і звичаїв, рідної сімейно-побутової культури» [3, с. 4].

На сучасному етапі плекання української ідентичності – одне з важливих завдань Нової української школи. Її майбутній випускник – це не лише усебічно розвинена, цілісна особистість, здатна до критичного мислення; а насамперед патріот з активною позицією, здатний брати відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства [1].

Стосовно цього завдання, майже 50 років тому, саме Мирослав Стельмахович зазначав, що застосування вчителем засобів народної педагогіки є важливим чинником, що допомагає зробити українські школи українськими, зорієнтуватися на європеїзм, нове педагогічне мислення, творчу винахідливість та ініціативу, сприяє подоланню ретроградства й авторитаризму на користь утвердження гуманної й демократичної системи виховання й навчання вільних громадян незалежної України.

Не можемо залишити поза увагою і наукові погляди Мирослава Гнатовича щодо принципів виховання молодших школярів, які позначені певним педагогічним і науковим передбаченням. Учений виокремлював з-поміж інших принципів, таких як: природовідповідності, науковості, національної свідомості й українського патріотизму, етнізації, демократизму, самодіяльності, активності й ініціативи учнів, – і принцип європеїзму, спираючись на те, що педагогічна культура українського народу носить європейський характер, оскільки Україна розташована в центрі Європи. «Принцип європеїзму зобов'язує вчителя концентрувати увагу на дитині, формуванні людської особистості, тобто розвивати у людині індивідуальність, мати її за найвищу вартість і з огляду на це її блага оцінювати як

всі суспільні інституції» [5, с. 5]. Вектор освітньої діяльності сучасної початкової школи, як і передбачав М. Стельмахович, спрямований на прилучення українських дітей до найкращих пластів європейської культури, до возвелічення індивідуальності, особистості людини, як найбільшої цінності на Землі.

Серед важливих чинників, що забезпечують якість початкової ланки загальної середньої освіти визнано різнобічне використання досягнень дошкільного періоду, сьогодні увага науковців та практиків зосереджена на пошуку шляхів забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою. Завбачливим був Мирослав Стельмахович і стосовно цієї проблеми, наголошуючи, що раціональне застосування народних засобів забезпечує наступність між дошкільним і шкільним навчанням, полегшує перехід із сімейної обстановки в шкільну: «Інакше кажучи, воно з'єднує батьківське виховання з учительським, школу з сім'єю, оскільки серцевина етнопедагогіки – насамперед у родині» [6, с. 15].

Серед ключових компонентів формули нової школи чільне місце посідає педагогіка партнерства, в її основі – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини. Важливо забезпечити неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня, подолати будь-яку дискримінацію. Основними шляхами успішної співпраці школи та батьків для розвитку партнерства є постійне, чітке, двостороннє спілкування; різні способи залучення батьків до освітнього процесу [2, с. 109–110]. Не останню роль у цьому відіграють й сучасні форми батьківського всеобучу, так педагогіка партнерства школи та батьків передбачає з-поміж інших форм взаємодії: вечори запитань та відповідей, обмін книжками про цікаві підходи до навчання і виховання дітей, зустрічі дискусійних груп для обговорення прочитаного (безпосередньо або через соціальні мережі) тощо.

До проблем взаємодії школи та батьків неодноразово звертався у своїх працях Мирослав Стельмахович. Учений зазначав, що підвищення педагогічної культури батьків тоді дає найкращі результати, коли воно «проводиться у педагогічній школі диференційовано, з урахуванням їхньої освіти, життєвого досвіду та вікових особливостей їхніх дітей... Це дає змогу проводити бесіди з батьками по класах, послідовно збагачуючи батьків педагогічними знаннями та вміннями, розкриваючи перспективу дітей і попереджуючи виникнення можливих труднощів у їхньому вихованні та навчанні. При цьому зустрічі батьків певного класу в постійному складі сприяють їхній консолідації та підвищенню відповідальності за справи своїх дітей» [8, с. 269].

Учений стверджував, що українська етнопедагогіка, сумлінно забезпечує педагогічний всеобуч батьків, це перша педагогічна школа для батьків, до того ж наймудріша. «Вона ж, українська етнопедагогіка пильно береже нас як народ,

невпинно плекає нашу національну свідомість, пам'ять родоводу, розвиває нашу національну педагогічну культуру. Якщо ми хочемо мати справді народну національну систему педагогічного всеобучу батьків, то в основу її творення покладімо свою рідну етнопедагогіку» [8, с. 268].

Серед 10 ключових компетентностей Нової української школи чільне місце посідає здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя, а важливим завданням сучасної школи є збереження та зміцнення здоров'я учнів та формування у них відповідального ставлення до власного здоров'я.

Фізичний стан підростаючого покоління, його здоров'я, дух, сила, розум завжди хвилювали громадськість, батьків, учителів. Усе це входило до українського ідеалу людини, було важливим елементом національної культури. На потенціалі засобів народної педагогіки у здійсненні фізичного виховання дітей, формуванні культури здоров'я наголошував і Мирослав Стельмахович. Згідно його досліджень, народна педагогіка піклування про здоров'я та фізичний розвиток дітей завжди ставила на перше місце, бо народ давно збагнув, що фізичне виховання нерозривно пов'язане з іншими сторонами формування особистості, що «народна педагогіка послідовно обстоює фізичне виховання як один з основних компонентів гармонійного розвитку особистості» [4, с. 52]. Учений зазначав, що значення фізичного виховання в українській етнопедагогіці зумовлюється вагомим внеском у зміцнення підростаючого покоління, його фізичний розвиток, збільшення тривалості життя, формування найважливіших морально-вольових якостей.

Формування у сучасних учнів початкової школи компетентного ставлення до свого здоров'я неможливе без реалізації всіх складових здоров'я. Сьогодні багаточисельний досвід народу у цій галузі активно реалізується через здоров'язбережувальну діяльність, на важливість якої наголошував М. Стельмахович: «Повинен же ґрунтовно знати вчитель, поряд з усім іншим, також народний досвід розумової, трудової, естетичної і фізичної підготовки дітей» [4, с. 52].

На сьогоднішньому етапі успіх реалізації завдань сучасної початкової школи залежить від умотивованого учителя, який має свободу творчості й розвивається професійно. Дуже важливо, щоб учителі повною мірою розуміли свою роль моделі бажаної поведінки та ставлення до людей із повагою, добротою й відповідальністю. Учителі початкових класів мають усвідомлювати всю відповідальність за своїх учнів, що передбачає такі обов'язки: поважати кожну дитину; вірити в успішність кожної дитини; бути чесними і визнавати власні помилки; вміти слухати й дотримуватися конфіденційності; бути послідовними й справедливими; мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі з особливими освітніми потребами; цінувати особисті зусилля дітей; організовувати стимулююче навчальне середовище; постійно оновлювати свої знання про дитячий розвиток [2, с. 44].

Мирослав Гнатович постійно підкреслював, що ідея вчителя в українській народній педагогіці підноситься високо «Шануй учителя, як родителя!», відтак виховувати й навчати дітей має

право лише той педагог, який сам добре вихований і навчений, тобто людина мудра і порядна, доброзичлива, професійно підготовлена до роботи в школі.

Відповідно до цього М. Стельмахович окреслив професійну модель українського вчителя – «високоосвічена, професійно компетентна, всебічно розвинена особа українця, наділена глибокою національною свідомістю й державницькою ідеєю, відповідальністю, високими інтелектуально-творчими, духовно-моральними й естетичними рисами, патріотичними почуттями, працьовитістю...» [3, с. 6], у професійній діяльності якого важливе місце посідає етнопедагогічна складова.

Висновки і пропозиції. Таким чином, співзвучність деяких ідей Мирослава Стельмаховича з компонентами формули Нової української шко-

ли, серед яких: дитиноцентризм, орієнтація на загальнолюдські цінності, виховання свідомого громадянина, плекання української ідентичності, наступність між дошкільною та початковою освітою, визнання здоров'я дитини найвищою цінністю, педагогіка партнерства між учителем, батьками та учнями та ін., – свідчить про те, що народно-педагогічний досвід виховання, традиції української етнопедагогіки не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі реформування загальної освіти в Україні. Використання традицій народно-педагогічної культури сприяє формуванню цінностей, котрі є підґрунтям для щасливого життя та успішної взаємодії дитини з суспільством, формуванню свідомих громадян нашої країни, джерелом для побудови Нової української школи.

Список літератури:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 24.11.2019).
2. Нова українська школа : poradnyk dlia vchytelia / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.
3. Стельмахович М.Г. Застосування ідей української етнопедагогіки в роботі вчителя початкових класів. *Початкова школа*. 1994. № 2. С. 4–7.
4. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. Київ : Радянська школа, 1985. 312 с.
5. Стельмахович М.Г. Принципи виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 1994. № 11. С. 4–6.
6. Стельмахович М.Г. Українська етнопедагогіка. *Початкова школа*. 1989. № 6. С. 11–17.
7. Стельмахович М.Г. Українська національна школа і народна педагогіка. *Початкова школа*. 1992. № 7–8. С. 3–5.
8. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.

References:

1. Gryschenko, M. (ed.) (2016). Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (accessed 24 November 2019).
2. Bibik, M. (ed.) (2018). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian School: Teacher Advisor]. Kyiv: Litera LTD. (in Ukrainian)
3. Stelmakhovych, M.H. (1994). Zastosuvannya idei ukrainskoi etnopedahohiky v roboti vchytelia pochatkovykh klasiv [The application of the ideas of Ukrainian ethnopedagogy in the work of elementary school teachers]. *Pochatkova shkola*, no. 2, pp. 4–7.
4. Stelmakhovych, M.H. (1985). Narodna pedahohika [Folk pedagogy]. Kyiv: Radianska shkola. (in Ukrainian)
5. Stelmakhovych, M.H. (1994). Pryntsypy vykhovannya molodshykh shkoliariv [Principles of education of pupils]. *Pochatkova shkola*, no. 11, pp. 4–6.
6. Stelmakhovych, M.H. (1989). Ukrainska etnopedahohika [Ukrainian ethnopedagogy]. *Pochatkova shkola*, no. 6, pp. 11–17.
7. Stelmakhovych, M.H. (1992). Ukrainska natsionalna shkola i narodna pedahohika [Ukrainian National School and Ethno-Pedagogy]. *Pochatkova shkola*, no. 7-8, pp. 3–5.
8. Stelmakhovych, M.H. (1996). Ukrainska rodynna pedahohika [Ukrainian family pedagogy]. Kyiv: ISDO. (in Ukrainian)